

«ΜΕΤΑΒΑΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ» ΚΑΙ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ

Του ΑΠΟΣΤ. Α. ΛΑΖΑΡΗ

Το ματς αυτού είναι βέβαια κάπως θεωρητικό, αλλά δικαιολογείται η εξέτασή του εδώ, έστω και σε εισαγωγικό επίπεδο, γιατί συνδέεται στενά με κρίσιμες πλευρές της πολιτικής πρακτικής.

Είναι γνωστό πως η έννοια της μεταβατικής περιόδου παίζει καθοριστικό ρόλο στη μαρξιστική επαναστατική θεωρία. Ο Μαρξ και ο Ένγκελς, ενώ δεν απέκλειαν τη δημοκρατική μετάβαση στο σοσιαλισμό, που τη θεωρούσαν δυνατή κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις, έριχναν το κύριο βάρος στην επαναστατική ανατροπή του καπιταλισμού και τη διαδοχή του, για μια μεταβατική περίοδο, από τη δικτατορία του προλεταριάτου. Θεωρητικά, η μεταβατική περίοδος θα διαρκούσε όσο χρόνο χρειαζόταν για το μετασχηματισμό της κοινωνίας σε σοσιαλιστική.

Η δικτατορία του προλεταριάτου δεν βρίσκεται πια στο κέντρο της σύγχρονης προβληματικής, αν και εμφανίζεται καμιά φορά σαν θέμα τριβής στις κομματικές αντιπαράθεσεις. Όμως η έννοια της μεταβατικής περιόδου εξακολουθεί ν' αποτελεί κεντρικό στοιχείο της σοσιαλιστικής σκέψης, ακόμα και σήμερα. Έτσι τα περισσότερα σοσιαλιστικά (και κομμουνιστικά) κόμματα μιλάνε για μια στρατηγική μετάβασης και κάνουν διάκριση μεταξύ του τελικού στόχου του σοσιαλισμού και της μεταβατικής περιόδου μέσα στην οποία πρέπει να εφαρμοστεί αυτή η στρατηγική.

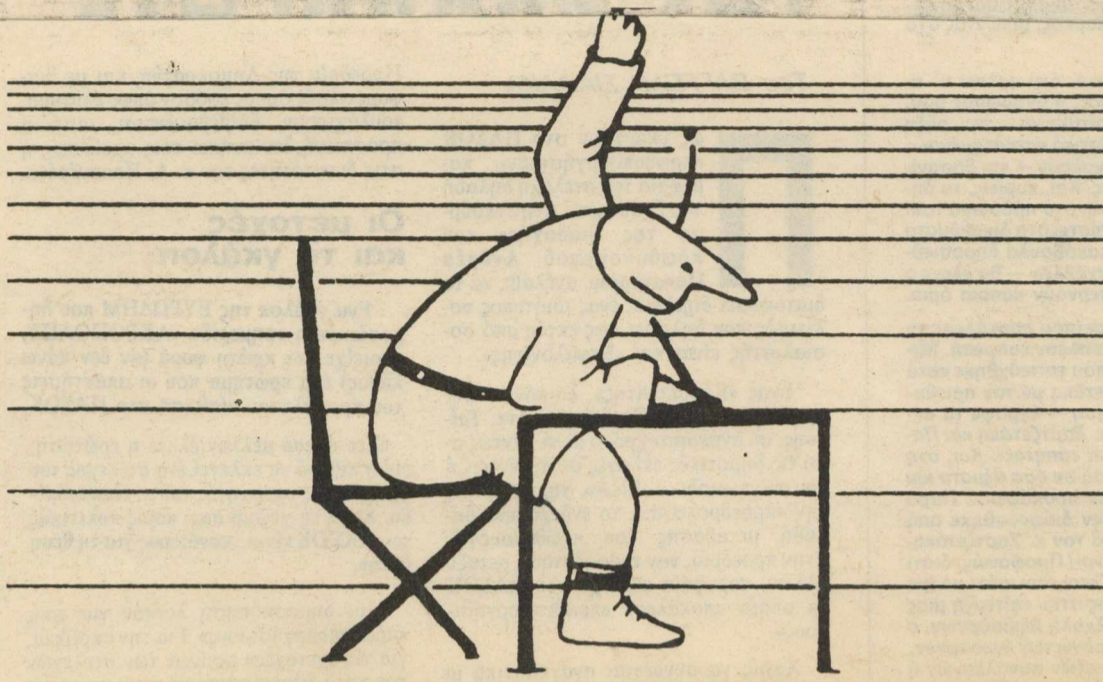
Είναι, νομίζω, καιρός να τεθεί καθαρά το ερώτημα αν έχει νόημα να μιλάμε για μεταβατική περίοδο και για στρατηγική μετάβασης, μέσα στις συνθήκες της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας. Πρέπει με άλλα λόγια να δοούμε αν πραγματικά συμβιβάζεται η μεταβατική περίοδος με τη λογική της δημοκρατικής πορείας, που αποτελεί σήμερα συνειδητή επιλογή της Αριστεράς.

Είναι αλήθεια πως μερικές έννοιες συνηθίσαμε να τις θεωρούμε τόσο αυτονόητες που είναι δύσκολο να τις θέσει κανείς σε αμφισβήτηση.

Η έννοια της μεταβατικής περιόδου είναι μια από αυτές. Όταν βάζει κανείς κάποιο στόχο, φυσικό είναι να υποθέτει μια περίοδο μέσα στην οποία πρέπει να γίνουν ορισμένες προσπάθειες για την πραγματοποίηση του στόχου. Όμως στην πρακτική εφαρμογή, που είναι και η «λυδία λίθος» κάθε παραδοχής, κάτι δεν πάει καλά με τη μεταβατική περίοδο και τη συναφή έννοια της στρατηγικής μετάβασης.

Δεν χρειάζεται να τονίσουμε ιδιαίτερα πως η έννοια της μεταβατικής περιόδου είναι προσδιορισμένη με πλήρη σαφήνεια στο μαρξιστικό σύστημα. Συγκεκριμένα, η περίοδος αυτή αρχίζει με την ανάληψη της εξουσίας από τις πολιτικές δυνάμεις που αποτέλεσαν το μοχλό της επανάστασης και η διαδικασία μετασχηματισμού μπορεί να ελέγχεται αδιατάρακτα από τις δυνάμεις αυτές, για όσο καιρό θεωρείται αναγκαία η μεταβατική περίοδος. Το επίρρημα «αδιατάρακτα», σημαίνει βέβαια αποκλεισμό από τις πολιτικές λειτουργίες δυνάμεων που χαρακτηρίζονται ως αντιεπαναστατικές.

Ας έλθουμε όμως στην έννοια της μεταβατικής περιόδου για την οποία

μιλάνε σήμερα τ' αριστερά κόμματα: Το πρώτο που έχουμε να παρατηρήσουμε είναι πως η έννοια αυτή χαρακτηρίζεται από λογική ασυνέπεια και ασάφεια. Αυτό γίνεται φανερό αν τεθούν μερικά καιρία ερωτήματα, όπως είναι π.χ. το ερώτημα: «Πότε αρχίζει η μεταβατική περίοδος?».

Η πιο πιθανή απάντηση σ' ένα τέτοιο ερώτημα μπορεί να είναι ότι η μεταβατική περίοδος και συνεπώς και η διαδικασία του σοσιαλιστικού μετασχηματισμού αρχίζουν από τη στιγμή που το σοσιαλιστικό κόμμα (ή κάποιο συνασπισμός σοσιαλιστικών κομμάτων) κερδίζει την κοινοβουλευτική πλειοψηφία, σχηματίζει κυβέρνηση και βάζει σε εφαρμογή κάποιο μακροχρόνιο σχέδιο μετάβασης. Η απάντηση αυτή φαίνεται εύλογη, γιατί ξεκινά από τη σκέψη πως τα σοσιαλιστικά κόμματα έχουν «εξ ορισμού» την ιστορική ευθύνη για το σοσιαλιστικό μετασχηματισμό, σε αντίθεση με τ' αστικά-συντηρητικά κόμματα που υποτίθεται πως αγωνίζονται για τη διατήρηση του καπιταλιστικού status quo.

Αλλά εδώ μπαίνει αναγκαστικά ένα άλλο ερώτημα: Αφού το κύριο χαρακτηριστικό της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας είναι η εναλλαγή διαφόρων κομμάτων στην κυβερνητική εξουσία, τι γίνεται στην περίπτωση που το σοσιαλιστικό κόμμα αντικαθίσταται στην εξουσία από ένα συντηρητικό κόμμα; Συνεχίζει η μεταβατική περίοδος, δηλαδή εξακολουθεί η διαδικασία του σοσιαλιστικού μετασχηματισμού, έστω και αν έφυγε από την εξουσία το σοσιαλιστικό κόμμα;

Αν απαντήσουμε καταφατικά στο ερώτημα αυτό ερχόμαστε σε αντίφαση με την υπόθεση της ιδιαιτερότητας των σοσιαλιστικών κομμάτων, όσον αφορά το σοσιαλιστικό μετασχηματισμό. Αλλά δημιουργείται και νέο ενοχλητικό ερώτημα: Ποιος θα εφαρμόσει τώρα το μακροχρόνιο

σχέδιο μετάβασης; Θα ήταν βέβαια οξύμωρο σχήμα να πούμε πως το συντηρητικό κόμμα μόλις έρθει στην εξουσία θα σπεύσει να υιοθετήσει το σχέδιο αυτό...

Αν πάλι η απάντηση στο ερώτημα είναι αρνητική τότε δυναμιτίζεται η έννοια της μεταβατικής περιόδου, που υποτίθεται ότι οδηγεί στο σοσιαλισμό. Γιατί φυσικά η όλη διαδικασία γίνεται περιστασιακή και ασυνέχης, αφού εξαρτάται κάθε φορά από το αν και πότε το σοσιαλιστικό κόμμα θα επανέλθει στην εξουσία, χωρίς να αποκλείεται ακόμα και η άνοδος στην εξουσία άλλων σοσιαλιστικών δυνάμεων με διαφορετικό πρόγραμμα. Θυμάμαι πως σε κάποια διάλεξη, που έτυχε να παρευρεθώ, ο ομιλητής εκτιμούσε σε 15-20 χρόνια τη μεταβατική περίοδο μέσα στην οποία η κοινωνία θα μετασχηματιζόταν σε σοσιαλιστική, με βάση το πρόγραμμα μιας σοσιαλιστικής κυβέρνησης. Αναφερόμενος στο θέμα αυτό ένας ακροατής έκανε την εξής ερώτηση: «Και ποιος μας εγγυάται πως μια σοσιαλιστική κυβέρνηση θα μπορούσε να μείνει στην εξουσία όλα αυτά τα χρόνια για να φέρει σε πέρας το πρόγραμμά της;» Το εύστοχο αυτό ερώτημα, που έμεινε φυσικά αναπάντητο, έθετε ουσιαστικά το θέμα της αδυναμίας εξασφάλισης, μέσα στις συνθήκες της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας μιας αδιάταρακτης συνέχισης της μεταβατικής περιόδου, που όπως είδαμε θεωρείται αυτονόητη στις συνθήκες της δικτατορίας του προλεταριάτου.

Αυτό που θέλω να τονίσω είναι πως τα σοσιαλιστικά κόμματα που επιλέγουν τη δημοκρατική πορεία προς το σοσιαλισμό πρέπει να δέχονται και όλες τις συνέπειες μιας τέτοιας επιλογής, προσαρμόζοντας ανάλογα την πολιτική τους συμπεριφορά. Δεν μπορεί να σχεδιάζουν μια μακροχρόνια στρατηγική μετάβασης στο σοσιαλισμό, για να την εφαρμόσουν όταν έρθουν στην εξουσία, χωρίς να λαβαίνουν υπόψη τους

πως υπάρχει πολύ μεγάλη πιθανότητα να παρεμποδιστούν στην ολοκλήρωση της πολιτικής τους, από την άνοδο ενός άλλου κόμματος στην εξουσία. (Δεν αποτελεί απάντηση εδώ η άποψη πως το σοσιαλιστικό κόμμα όσο είναι στην εξουσία δημιουργεί συνθήκες που να μην επιτρέπουν την αντιστροφή των αλλαγών που έγιναν, γιατί το πρόβλημα δεν είναι μόνο η μη αντιστροφή αλλά και η συνέχιση της διαδικασίας του σοσιαλιστικού μετασχηματισμού).

Φυσικά δεν αποκλείεται η περίπτωση ενός κόμματος που να μείνει χωρίς διακοπή στην εξουσία για κάμποσες τετραετίες, αλλά η περίπτωση αυτή είναι μάλλον εξαιρετική. Δεν θα μπορούσε λοιπόν να μιλήσει κανείς μ' αισιοδοξία για το σοσιαλιστικό μετασχηματισμό, βασιζόμενος σε τέτοιες υποθέσεις. Το θέμα είναι αν μπορεί να προχωρήσει ο μετασχηματισμός αυτός κάτω από τις συνθήκες που σπάνια πληρούνται στην κοινοβουλευτική δημοκρατία.

Στην πραγματικότητα η μεταβατική περίοδος αποτελεί (υποσυνείδητα ίσως), απομίμηση της αντίστοιχης κλασικής έννοιας της δικτατορίας του προλεταριάτου, που ανήκει βέβαια σε εντελώς διαφορετικό σύστημα ιδεών. Όμως η σύγχρονη σοσιαλιστική σκέψη δεν μπορεί να στηρίζεται με το ένα πόδι στην επαναστατική θεωρία και το άλλο στις δημοκρατικές διαδικασίες. Χρειάζεται ένα νέο θεωρητικό σχήμα που να στηρίζεται και με τα δύο πόδια στη σύγχρονη πραγματικότητα και να εκφράζει με απόλυτη συνέπεια τη λογική της δημοκρατικής πορείας.

Το εγχείρημα αυτό έχει ήδη προχωρήσει αποφασιστικά, ιδιαίτερα μέσα στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Α-

ριστεράς, αν και βρίσκεται ακόμα ριγορισμένα πλαίσια αυτού του σημειώματος, αλλά ενδεικτικά μπορούμε να πούμε πως η ραγδαία τεχνολογική πρόοδος και η παράλληλη κοινωνική ανάπτυξη με την προώθηση συμμετοχικών μορφών δημοκρατίας επηρεάζουν αποφασιστικά τη σύγχρονη σοσιαλιστική σκέψη και ανοίγουν νέους ελπιδοφόρους ορίζοντες στο προοδευτικό κίνημα. Κατά τις τελευταίες δεκαετίες έχει πια επαληθευτεί στην πράξη η αισιόδοξη πρόβλεψη για τη δύναμη της δημοκρατικής πορείας, που έκανε λίγους μήνες πριν πεθάνει ο Φριδερίκος Ένγκελς.

Οι νέες σκέψεις όμως απαιτούν τόλμη και προπάντων ξεκαθάρισμα του εδάφους από αντιφατικές και αντιπραγματικές έννοιες, που υπονομεύουν τη θεωρητική και πολιτική αξιοπιστία των προοδευτικών κομμάτων και οδηγούν σε σύγχυση. Πρόσφατη περίπτωση, οι συζητήσεις γύρω από το θέμα του σοσιαλιστικού συντάγματος και του θεσμικού περιορισμού ορισμένων κομμάτων απ' την πολιτική λειτουργία. Από μια άποψη το θέμα αυτό συνδέεται στενά με την έννοια της μεταβατικής περιόδου, γιατί ξεκινά από την ιδέα της προστασίας της στρατηγικής μετάβασης απ' την παρέμβαση των συντηρητικών κομμάτων. Η απόρριψη των εννοιών αυτών, καταργεί αυτόματα και το παλιό αυτό πρόβλημα, που ανακύπτει από καιρό σε καιρό και δηλητηριάζει αδικαιολόγητα την πολιτική ατμόσφαιρα.

Φυσικά μια τέτοια απόρριψη δημιουργεί νέες συνθήκες και χρειάζεται ανάλογη ιδεολογική αναπροσαρμογή. Για παράδειγμα αναφέρω εδώ πως η κατάργηση της διάκρισης μεταξύ μεταβατικής περιόδου και του τελικού στόχου του σοσιαλισμού υποχρεώνει τα προοδευτικά κόμματα να δουν πως εκείνο που έχει σημασία είναι η διαδικασία του σοσιαλιστικού ή κοινωνικού μετασχηματισμού, όπως εκφράζεται κάθε φορά με τα συγκεκριμένα προβλήματα του λαού. Πρόκειται για μια διαδικασία χωρίς τέρατα. Ακόμα και η σοσιαλιστική κοινωνία, όπως και αν την ορίσουμε, δεν είναι παρά μια ιστορική φάση αυτής της διαδικασίας. Γιατί οι κοινωνικοί, οικονομικοί, πολιτικοί και προπάντων τεχνολογικοί παράγοντες που την προωθούν δεν θα παύσουν φυσικά να εξελίσσονται. Εκείνο που έχει σημασία δεν είναι τόσο η επίδραση ενός μακρινού και από τα πράγματα απροσδιόριστου στόχου, αλλά η προώθηση — μέσα στα πλαίσια του εφικτού — της διαδικασίας του κοινωνικού μετασχηματισμού που εξελίσσεται μπροστά στα μάτια μας.

Όλα αυτά χρειάζονται πολλή συζήτηση και ψύχραμο διάλογο, προπάντων για να σταθμιστεί σωστά και χωρίς ιδεολογικές προκαταλήψεις ο προωθητικός ρόλος των προοδευτικών κομμάτων. Έχει επίσης ιδιαίτερη σημασία να εκτιμηθούν οι δυνατότητες του μεσοπρόθεσμου προγραμματισμού, σαν οργάνων κυβερνητικής πολιτικής. Ένας τέτοιος προγραμματισμός, που θα κινείται μέσα στα πλαίσια της επιστημονικά δυνατής πρόβλεψης και θα μπορεί να ρίχνει αν χρειάζεται και κάποιες γέφυρες υπερκομματικής συνεργασίας, δεν έχει καμιά σχέση με ανεδαφικά σχήματα για μακροχρόνια στρατηγική μετάβασης.